

Modernitate vs. multiculturalitate în Bucureștii epocii moderne (1848-1940)

ADRIAN MAJURU

Modernitate vs. multiculturalitate. Cea mai interesantă, complexă și dinamică perioadă de istorie bucureșteană cuprinde în linii mari anii 1848-1948; perioadă în care procesul de modernizare a societății românești în ansamblu a avut drept pivot orașul București și implicit variata societate bucureșteană. Interesant, complex și dinamic. Interesant prin modul în care s-a derulat procesul de modernizare — anume prin mijlocirea unei diversificate populații alogene — ; complex, datorită mijloacelor pe care procesul de modernizare și le-a însușit pentru a se împlini și apoi dinamic, din perspectiva timpului relativ scurt în care trăsăturile distincte ale modernismului european s-au împletit cu societatea bucureșteană în particular, și românească în general.¹

Demersul de față încearcă să surprindă aspectele esențiale ale modernizării societății bucureștene din perspectiva populației alogene, aceea care a dinamizat substanțial acest proces de modernizare. Comunitățile alogene, în general elemente urbanizate ca mentalitate, model cultural și realizare socio-profesională au dat Bucureștiului modern un caracter cosmopolit. Componenta etnică a acestor elemente de populație alogenă era deosebit de variată fapt care a creat cadrul ideal de afirmare a multiculturalismului. Dacă la începutul veacului al XIX-lea limba de salon era greaca, ea este înlocuită treptat cu franceza, familiile burgheze vorbind în afara limbii natale (în funcție de originea etnică) și alte limbi la modă sau de circulație, precum engleza, germana, italiana și desigur, româna. Demersul meu se va axa pe prezența multiculturalismului în societatea bucureșteană în ansamblu, prezență indisolubil legată de procesul de modernizare/europenizare a societății bucureștene.

În istoriografia românească, modernizarea societății bucureștene a fost un subiect atins tangențial și adeseori fragmentar, în cadrul unor lucrări de proporții mai mari. În afara monografiilor dedicate Bucureștilor de Ionescu Gion, Nicolae Iorga, George Potra, Constantin și Dinu Giurescu, amintesc o serie de autori care au abordat acest subiect în lucrările lor precum: Keith Hitchins, Neagu Djuvara, Nicolas Nagy-Talavera, Adrian Silvan Ionescu, Ștefan Lemny sau Dan Berindei.

Trecerea de la vechi la nou în societatea bucureșteană este foarte bine evidențiată în cotidian și în spațiul restrâns al vieții private. Noile obiceiuri la modă, de la vestimentație și cod comportamental la purtarea unui simplu dialog în diferite împrejurări, creează de la bun început un raport de ruptură între cei vechi/bătrâni și cei noi/tinerii; primii, mai conservativi și fideli modelului cultural greco-oriental, iar ultimii, foarte dinamici, radicali și imprevizibili, și care se servesc de modelul european ca un vîrf de lance îndreptat împotriva vechiului și în favoarea schimbării mai mult sau mai puțin moderate.²

Bucureștii de la început de veac XIX se desfășoară asemeni unui uriaș „cumul al contrastelor”, în funcție de felul în care fiecare familie sau colectivitate înțelegea să facă trecerea de la vechi la nou și desigur, de posibilitățile pecuniare ale fiecăruia care-și permitea acest lucru, într-o mai mare sau mai mică măsură. Pentru vizitatorii din afară care nu cunoșteau aceste realități foarte bine, Bucureștii păreau ceva izbitor prin alternanța nearmonizată dintre bogăție și lux pe de o parte, sărăcie și mizerie pe de altă parte.³

În acest contrast se regăseau Asia și Europa deopotrivă într-o confruntare violentă. În București întâlneai „palate, cluburi, teatre, modiste și croitorese, ziare și echipaje” însă cum „puneai piciorul afară” din oraș, de scufundai „în sălbăticie”.⁴

Cu toate acestea, orașul pulsa cu repeziciune către schimbare într-o manieră radicală și cât mai completă, astfel încît, la mijlocul veacului al XIX-lea, vechiul oraș boieresc „să devină în exterior scena parisianismului modern” deși interiorul, profunzimea structurii sale, să fie în continuare răscolită de o „aspră barbarie” asimilată cu o „nespusă imoralitate” și multe „alte monstruoziități”, precum lipsa aproape totală a „seriozității vieții”.⁵

De la bun început se face simțită ruptura dintre formă și fond, care se manifestă cu toată splendoarea în viața cotidiană.⁶

* * *

„Moda apuseană a fost însușită mai întîi de către femei” — afirmă istoricul Neagu Djuvara — iar odată cu această „însușire”, întreaga societate aristocratică a Bucureștilor s-a schimbat cu repeziciune. Langeron remarcă uluit în jurnalul său că „pe cît de rapidă pe tot atît de completă” a fost revoluția societății bucureștene: într-un

singur an, toate femeile luaseră portul european. Tinerii au început să poarte frac în timp ce bătrînii își purtau mai departe barba și antierul lung pînă la glezne. Dansul apusean îl înlocuiește cu rapiditate pe cel de rezonanță orientală, iar în timpul seratelor și balurilor, boieroaicele care încep a se ține după moda de la Paris și de la Viena, „se întrec în bun gust și cochetărie” cu eleganțele din alte capitale europene.⁷

Această preluare aproape instantanee a modului de viață apusean a adus cu sine și o doză destul de mare de superficialitate, de proastă imitație, de stîngăcii, frustrări și refulări. Societatea oferea un spectacol rar pentru vizitatorii străini. Elemente ale portului vechi erau purtate simultan cu noile vestimente europenești.⁸ Amestecul și diversitatea hainelor este dată atît de aderența la nou a tinerei generații, găsindu-se astfel într-o singură familie două tipuri de porturi, cît și de îndemînarea muncitorului valah, care „în nepăsarea și sărăcia lui” era foarte „ingenios” în a-și confecționa propriul port de orășean.⁹

Preluarea portului nou, european, s-a făcut totuși cu mare greutate, boierul obișnuit într-un anumit cadru vestimentar, ambiental și comportamental, se vedea nevoit de împrejurări nu numai istorice, să-și recompună un alt cadru, diferit organic de modul său de viață de pînă atunci. Trebuia să-și reconstruiască o altă afinitate vestimentară care la rîndul ei determina alte simboluri comportamentale, de la conversație la eticheta unui cotidian în continuă și galopantă schimbare. Astfel de mărturii nu tocmai fericite ne-a lăsat în scurtele sale memorii pictorul secui Miklós Barabás, vizitator al Bucureștilor către 1831-1833.¹⁰

Luxul, înalta etichetă a protipendadei bucureștene, uriașele cheltuieli pentru a le întreține, numărul mare al slugilor pentru cele mai mărunte și ne semnificative munci private erau de asemenea o îmbinare interesantă între vechiul care se păstra fragmentar și noul care se impunea cu vigoare în toate compartimentele vieții sociale și private bucureștene. Această îmbinare a fost surprinsă cu uimire de numeroși diplomați acreditați la București, sau simpli călători străini care au traversat Bucureștii sau au locuit o perioadă într-însul.

Eleganța trăsurilor și a echipajelor precum și numărul foarte mare al acestora în comparație cu alte orașe europene, podoabele scumpe ca nelipsite accesorii vestimentare pentru oricare damă ce aspira să fie la modă, sînt prezențe permanente în jurnalele contemporanilor.¹¹

* * *

Spre deosebire de „mohoreala celorlalte orașe din imperiul otoman”, Bucureștii erau cel mai important centru de atracție din imediata vecinătate a graniței turcești. La începutul veacului al XIX -lea, se prezenta ca un centru plin de viață, „loc de destindere și de plăceri”, o adevărată „arenă a hetaielor”, un veritabil „Hilariopolis — oraș la bucuriilor”, avînd un tot mai pronunțat caracter cosmopolit.

Aflat la întretăierea principalelor drumuri comerciale care legau sud-estul european de centrul continentului, apropierea de lumea otomană — uriașă piață de desfacere, urmată de aceea reprezentată de Rusia — și de vitalitatea economică și culturală a spațiului central-european prin care se afla în legătură organică cu Apusul, Bucureștii au absorbit elemente de civilizație din toate aceste spații de cultură.

Între acestea au predominat în ultimul secol — pe fondul desprinderii politice de Imperiul Otoman — elementele de cultură apuseană și central-europeană. Cu armatele austriece și rusești au venit în valuri succesive cu finalul veacului al XVIII-lea, negustori, meșteșugari, liberi profesioniști etc. de diferite etnii și confesiuni, care vor da treptat Bucureștilor o componentă multiculturală.

Pe măsură ce aceste comunități se stabilesc și capătă o identitate culturală distinctă, chiar elitistă în înalta societate bucureșteană, se constituie cu timpul într-un corp social de mijloc, numeros și omogen ca mentalitate urbană în sens modern.

Lumea bucureșteană era deosebit de pestriță la mijlocul veacului trecut. Această diversificare socială se regăsește chiar și la nivelul mahalalei. Raoul Perrin descrie acest mozaic uman de pe străzile negustorești ca fiind „uneori interesant, alteori dezgustător din pricina sărăciei și a murdăriei. Sînt de toate neamurile: valahi, moldoveni, turci, rumelieni, bulgari, sîrbi, bosniaci, greci, armeni, ruși, oameni veniți din Crimeea, Basarabia, Transilvania, unguri, italieni, nemți și, mai ales, evrei, rasa aceasta întîlnită pretutindeni și care, în Orient, se cunoaște după dezordinea și murdăria ei cum nu se poate mai nerușinate și mai revoltătoare.”¹²

De Giers va întîlni în București „toate neamurile din Occident și Orient, în veșmintele cele mai pestrițe” fiind uluit de „varietatea costumelor”.¹³

* * *

Cum se desfășura viața de zi cu zi a unei familii burgheze din Bucureștii începutului de veac XIX ? Care erau preocupările zilnice, private sau publice, a unei familii alogene, cu o cultură urbană bine conturată, pe care o aborda în toate particularitățile ei într-un oraș în curs de modernizare și de urbanizare?

Putem reconstitui un astfel de ambient familial din experiența trăită de pictorul secuiei amintit mai sus, Miklós Barabás. Familia pe care artistul a frecventat-o cel mai mult era aceea a unui spițer de origine italiană pe nume Raimondi. Întreaga familie „era foarte cultă” căci cele două fete — Cecilia și Giuseppina — împreună cu mama lor „vorbeau românește și grecește, care era limba de salon a aristocrației române. Vorbeau însă bine și franțuzește, italienește și chiar binișor ungurește, limbă pe care o învățaseră de la slujnicile și doicile lor unguroaice” care veneau din secuime și erau bine plătite. Cecilia, fiind mezina familiei lua lecții de pictură de la Barabás, iar Giuseppina „se ocupa de muzică și cânta foarte bine la pian”.¹⁴

Cercul familiei Raimondi, aflăm prin intermediul memoriilor lui Barabás, era frecventat de familia unui grec „pe nume Breton”, dar care studiasse la Paris și care „vorbea grecește, franțuzește și românește”, pe când soția sa era o unguroaică din Brașov „și se ocupa cu pictura”. Acest bătrîn medic avea o odaie specială de curățenie „în care nu se afla decît un scaun de lemn, pe care, venind la prînz de la vizitele sale în oraș, își lepădă hainele și intrînd în pielea goală în a doua odaie, se primenea zilnic în rufărie curată și alte haine, iar hainele schimbate, sluga sa le purta în curte pe o masă puse la soare, după aceea veneau bătute și curățite”.¹⁵

Pornind de la aceste scurte repere, în general existau familii de origine etnică mixtă — dacă nu la prima generație, la următoarele aveau loc astfel de schimbări — a căror cultură era foarte bogată și diversificată, de la cunoașterea limbilor de circulație în Europa la cele folosite curent în București (româna și greaca, ultima înlocuită treptat la începutul veacului XIX cu franceza).

Ionescu Gion scria către 1899 despre extraordinara „energie de viață a Bucurescilor” și de înrîurirea „covîrșitoare” a străinilor. Orașul „mișună de oameni, țărani, neguțatori români și greci; apoi venetici Ovrei, Arnăuți, Turci, Nemți, Unguri, Serbi, Bulgari; și din cînd în cînd aciolîndu-se pentru totdeauna în Bucuresci” alături de „cîți-va rătăciți Francesi și Italiani.”¹⁶ Cît de impresionant a fost acest proces de emigrație alogenă în Bucureștii epocii moderne putem cita dintr-un ecou nu prea îndepărtat. Doi ofițeri de poliție aminteau în 1923 despre mulțimea de „venetici” care „încep să se acioeze” pe cuprinsul orașului între care „Ovrei, Arnăuți, Turci, Nemți, Unguri, Sîrbi, Bulgari, ba chiar Italiani și Francezi. Dintre toți străinii Grecii sînt cei ce caută mai mult Bucureștii”.¹⁷

* * *

Populația orașului a fost mereu în creștere progresivă între 1848-1948. Sporul demografic a fost alimentat de valuri succesive de imigranți din provincie, apoi din Moldova, Transilvania și din spațiul sud-est european. Plasarea Bucureștilor la întretăierea a trei imperii pînă la 1918, i-a asigurat înfițetatea economică în regiune, fapt care a atras și elemente alogene din spațiul central-european, Rusia și într-o oarecare măsură din Occident. După 1918, Bucureștii se impun ca un centru urban cu un puternic specific european în regiunea sud-est europeană, fiind în permanență un punct de atracție și absorbție pentru populațiile balcanice.

Cifra globală a populației Bucureștilor s-a găsit întotdeauna în strînsă competiție cu orașele din spațiul sud-est european și într-o măsură mai redusă cu centrele urbane din centrul Europei. La începutul veacului al XIX-lea, călătorul Batthyány atribuia Bucureștilor o populație „mai mare de 80.000”, iar către 1820, consulul prusian Ludwig Kreuchely, nu socotea exagerată cifra de 100.000. Generalul Langeron evalua populația Bucureștilor la aceeași cifră către 1824 în timp ce consulul rus Iakovenko indica 80.000, nesocotind „pe boieri, negustori și supuși străini”. Aceeași cifră o indică la 1824 consilierul legației daneze aflat în trecere prin București spre Constatinopole, Clausewitz.

Catagrafia din 1831, realizată de armata rusă, arăta că Bucureștii aveau 58.791 locuitori ca populație statomică, urmată de 1795 supuși străini și „zece pînă la 12 mii de flotanți”. Noua statistică a Bucureștilor din 1832 dă cifra de 72.595 de locuitori, „dintre care 12 mii de flotanți și 45.406 clasa mijlocie”. Pentru anul 1866 ni se dă cifra totală de 121.734 de locuitori pentru ca apoi datele să se schimbe progresiv: pentru 1865 avem 141.754 locuitori; în 1877, 177.302; în 1891, 203.375 locuitori; în 1899, 282.071; în 1916, 381.279; în 1927 avem 472.035 locuitori; în 1930, 631.288; în 1936, 786.929; pentru anul 1941 avem 992.536 locuitori cu refugiații din teritoriile pierdute în 1940 și anul 1948 cu 1.041.807 locuitori.¹⁸

Din aceste date, cît reprezentau alogenii și care erau aceștia?

Românii olteni și moldoveni au alimentat continuu în epoca modernă populația Bucureștilor, ultimii, îndeosebi după anul 1859 cînd Bucureștii au cîștigat înfițetatea asupra Iașilor.

Românii transilvăneni sînt și ei o prezență permanentă; îndeosebi transilvănenii din Șcheii Brașovului, apoi din părțile Branului (săceleni, bîrsani, moroieni); din zona Făgărașului și a Sibiului (țuțuieni) și mărgineni. Potrivit unei statistici din 1815 erau numărate 4056 familii iar în 1899, românii ardeleni sînt cuprinși între cei 38.000 de „supuși austro-ungari”. Desigur, după 1918, numărul românilor ardeleni care vin în București crește substanțial.

Aromânii, negustori, meseriași și cărăuși afluiască spre București pe măsură ce habitatul lor se restrînge în Imperiul Otoman în urma confruntărilor dintre turci și greci pe de o parte, și bulgari pe de alta. De cele mai multe ori sînt echivalați cu grecii, regăsindu-se alături de aceștia în primele statistici moderne. Deși greaca era limba lor de cultură, ei vorbeau un dialect românesc și locuiau în Tesalia, Epir și Macedonia.

Aromânii sînt printre primii „capitaliști” din țară care fac afaceri cu străinătatea, împrumută statul cu bani, iau în arendă vămile etc. Între cei mai cunoscuți bancheri și negustori aromâni amintim pe marele vistiernic Ion Hagî Moscu, marele vornic Ștefan Bellu, baronul Meitani a cărui bancă va suferi un „crah” în 1833, marele bancher și baron austriac Cristea Sachelarie și, de ce nu, vestitul negustor cu ridicata Hagî Tudorache care deși nu știa să citească și să scrie, căruțele sale se duceau de două ori pe an la Leipzig. Cel mai numeros val de aromâni a fost cu 1859, și îndeosebi după 1918 cînd începe colonizarea lor în Dobrogea de sud.¹⁹

În ceea ce îi privește pe greci, aceștia se pare — potrivit lui Ionescu Gion — că adora orașul lui Bucur: „e un fel de fanatism pentru ei ca să locuiască la București sau cel puțin să-l vadă”. Dapontes cînta măreția Bucureștilor care „a ajuns pînă la Ierusalim, iar belșugul lui s-a vărsat pînă asupra Sfântului Munte”.²⁰

Grecii sînt cei mai numeroși, cei mai activi, cei mai ambițioși pentru această perioadă, alcătuiind „o majoritate relativă în sînul lumii negoțului”, deși se aflau într-un continuu proces de asimilare în veacurile XVIII-XIX.²¹

După 1821 numărul grecilor bucureșteni este în scădere, deși pe parcursul veacului al XIX-lea și ulterior, colonia greacă „rămîne destul de puternică și de avută” avînd școală proprie, biserică, tipografie și ziar.

O consistentă latură socială a Bucureștilor au reprezentat-o slavii de sud, care în perioada modernă s-au așezat în valuri succesive. Cunoscuți în epocă cu denumirea generală de „sîrbi”, componenta lor etnică a fost mult mai variată; bulgari, albanezi, sîrbi, bosniaci, croați etc. Dintre aceștia menționăm o serie de comunități etnice sud-slave particularizate prin anumite profesii și anume: raguzanii, chiproviceni, cei din Arnăuțchii și gabrovenii. Raguzanii, renumiți negustori, erau la origine un amestec de slavi și italieni și proveneau din Raguzza; chiproviceni veneau din Chiprovăț și Cobilovăț și erau negustori și meșteri argintari; cei din Arnăuțchii sau Arbănași au fost așezați în București pe la 1810-1812 unde au întemeiat o „companie” comercială la care erau afiliați mai mulți slavi de sud și, în sfîrșit, gabrovenii care veneau din tîrgul bulgăresc Gabrovo. Aceștia erau negustori de postav. Centrul lor comercial era pe actuala stradă Gabroveni, în jurul hanului cu același nume, astăzi în ruine.

În afară de negoț și meșteșuguri, slavii de sud se ocupau cu grădinăritul avînd un „loc special în piața mare”, iar alții erau lăptari. Numărul lor va rămîne constant și apoi se va diminua prin asimilare îndeosebi după apariția statelor naționale în Balcani.

Armenii s-ar părea să fie primii veniți în spațiul românesc, fiind atestați în 1421 la Cetatea Albă. Pentru București sînt o comunitate importantă ca număr și forță economică. Emigrația armenescă în București a avut două direcții de penetrare: una dinspre spațiul otoman asiatic și al orașelor balcanice și cealaltă dinspre Podolia și orașele moldovene.

Cea mai veche atestare documentară privitoare la armeni datează din 1649 cînd este menționat un loc de prăvălie și de casă care fusese un veac mai devreme în posesia jupîniței Stanca Elezian. Pentru perioada de care ne ocupăm, colonia armeană „a primit un nou aflus”, îndeosebi între 1880-1920. La începutul veacului al XIX-lea, către 1817-1820, o catagrafie menționa în mahalaua Podul Mogoșoaia 259 de capi de familie armeni între care — pe profesii — erau 17 „tutungii”; 7 ciugii sau tăietori de tutun în fire foarte subțiri; 13 ibrișingii — negustori de ibrișin; 11 croitori; 9 bogasieri; 7 cafegii; 7 băcani; 7 zarafi; 3 cesornicari; 1 birjar și 2 droșcari. Statistica din 1831 arată pentru București 414 „suflete” de armeni în mahalalele Popa Soare, Mîntuleasa și Olari. Cea mai mare parte a comunității armenescă din București era concentrată pe „Ulița Armenească” care se păstrează și astăzi.

Alături de armeni, evreii au reprezentat pentru Bucureștiul modern o comunitate numeroasă, dinamică și influentă. Cei dintîi sosiți sunt evreii spanioli, sefarzii — veniți din țările din jurul Mediteranei. Prima mențiune documentară a evreilor în București este din 1550 din vremea lui Mircea Ciobanul, amintind numele a opt evrei dintre care doi au prăvălie: Isac Rufus și Habib Amato. La 1810 erau evaluați la 10.000 pentru Țara

Românească. „Compania” evreilor de la începutul veacului al XIX-lea, amintește 127 nume care pe profesioni se împărțeau astfel: zarafi; doi giuvaergii; doi argintari; o seamă de „boccegii”; un „lipițcan”, un „tăetor de carne”; povarnagii; tinichigii; cizmari; croitori; sticlari; ceprăzari, mămulari sau negustori de mărunțișuri; doi „mamelegii” sau telali sau cămătari; un pecetar; un ciubucciu etc.

În prima parte a veacului al XIX-lea numărul evreilor este în creștere. Astfel, la 1824, Clausewitz a indicat pentru București cifra de șase mii. În 1839, în evaluările a doi misionari scoțieni, numărul evreilor ar fi fost de șapte mii. Pentru anul 1904, Frederic Dame aprecia numărul evreilor la circa 50.000 dintr-o populație totală a orașului de 290.740 de locuitori, pentru ca în 1956 să se dea cifra de 44.202.

Între ceilalți alogeni ai Bucureștilor, primii în ce privește numărul, sînt ungurii. Numărul acestora a crescut îndeosebi în veacul al XIX-lea; în 1899 numărul „supușilor austro-ungari” — unde intrau și românii ardeleni — era de 38.000. Se pare că surplusul de populație din secuime a găsit posibilități de lucru și afirmare profesională în București.

Colonia germană este a doua ca importanță, aceasta fiind atestată documentar din veacul al XVI-lea. Pentru anul 1824, Clausewitz indică un număr de 4000, număr care se păstrează și după al doilea război mondial.²²

Germanii au trăit destul de grupați avînd bisericile lor, școli confesionale, asociații sportive (Turnverein), propriul lor jurnal din 1845 (Bukarester Deutsche Zeitung). Marea lor majoritate erau meseriași apreciați, liberi profesioniști într-un spațiu variat de domenii. Ei sunt cei care au introdus în țară obiceiul de a bea bere, ei construind și prima fabrică de bere. Le mergea vestea că beau zdravăn fapt care a determinat apariția unor expresii precum „a luat luleaua neamțului”²³ sau „neamțule bețiv”.²⁴

Albanezii au ocupat un loc aparte în viața bucureșteană, ei fiind întotdeauna utilizați ca soldați în garda personală a domnilor, mercenari în oastea regulată a domnilor precum și ca păzitori înarmați la conace sau domenii domnești și boierești mai importante.

Cu veacul al XVIII-lea și prima parte a celui următor, arnăutul este nelipsit din casele mari, însoțind, întotdeauna, în spatele caleștii, pe stăpîn. Funcția arnăutului legată de calitatea sa etnică albaneză, dispare treptat cu mijlocul veacului al XIX-lea, dar comunitatea albaneză rămîne suficient de dinamică în societatea bucureșteană, prin numeroșii săi negustori, comercianți și meșteșugari.

În ceea ce-i privește pe turci, numărul lor scade simițitor în veacul al XIX-lea față de veacurile anterioare cînd erau mai numeroși; realitate cu o importantă implicație politică și economică pentru Țara Românească.

După 1878, numeroși vorbitori de limbă și religie mahomedană au fost aduși din Dobrogea (îndeosebi din părțile Mangaliei), mai exact 354 de persoane. Erau țigani mahomedani conduși de un bulibașă și au fost așezați în partea de sud a orașului, unde, din 1906 a fost transferat și „mecetul” (lăcaș religios) din estul orașului. Pentru veacul al XVII-lea au fost menționați și alți supuși otomani ca locuitori ai Bucureștilor: arabi, sirieni sau egipteni precum un Hagi Gheorghe Halepliu (din Alep) care se iscălea în arabă. Numărul lor în perioada modernă trebuie să fi fost nesemnificativ.

Rușii alcătuiesc în perioada modernă o comunitate în continuă creștere. O primă perioadă a fost aceea a repetatelor războaie ruso-turce care au acoperit și veacul al XIX-lea (1806-1812, 1828-1829 urmat de ocupația rusă dintre anii 1830-1834, 1877-1878), însă cel mai important val de emigrație rusească a fost acela de după 1917 cînd, pe fondul războiului civil din Rusia, numeroși refugiați vor emigra în întreaga Europă și America. Alături de ruși vin și ucrainenii, rutenii, cazaci etc.

Încă din 1820 în București se conturează o primă colonie de lipoveni „scapeți” sau „imaculații”, care au fugit de persecuția religioasă la care erau supuși în Rusia.

Italianii sînt amintiți în București încă din 1632 de trimisul regelui Suediei în drumul său spre Constantinopol, Paul Strassburgh. Colonia italiană din București sporește cu timpul, recensămîntul din 1889 indicînd 593 italieni care aveau o școală a lor și locuiau pe o stradă unde erau majoritari, stradă care poartă numele de Strada Italiană. În perioada interbelică, comunitatea italiană va ridica o biserică pe magistrala nord-sud a orașului. Majoritatea italienilor au sosit în cursul secolului al XIX-lea, iar în ceea ce privește specializările lor erau specifice profesiunilor naționale italiene precum mozaicari, zidari, constructori, lucrători în marmură, spițeri etc.

Comunitatea franceză din București a influențat mult evoluția culturală a societății valahe în general și bucureștene în particular. Numărul lor sporește în veacul al XIX-lea, îndeosebi în perioada 1820-1866. La 1860 sînt atestați 285 de francezi pentru ca în 1890 numărul lor să fie de 732. După 1918, comunitatea franceză bucureșteană va ajunge la peste 2000. În ciuda numărului lor redus, influența culturii franceze va fi pe măsură: limba franceză va înlocui limba greacă din saloanele mondene bucureștene încă de la începutul veacului XIX, iar

modelul francez se va regăsi atît în organizarea instituțională a tînărului stat român modern cît îndeosebi în eforturile societății bucureștene de a reconstitui un nou cotidian urban cu specific franțuzesc: restaurante, cafenele, serate, serbări publice, arhitectură, vestimentație etc. În afară de negustorie, mulți francezi au fost liberi profesioniști: profesori, medici, preceptori, secretari, directori de pensioane, bucătari, institutori etc.

Englezii au fost în număr mult mai redus și s-au ocupat aproape în exclusivitate cu afacerile și comerțul. Existau și liberi profesioniști și multe guvernante. Limba engleză era solicitată în înalta societate bucureșteană; un neamț pe nume Weber o preda către 1785, iar către 1831, cele două fete ale spițerului Raimondi o găseau mai frumoasă decît limba maghiară. La începutul veacului XX, redusa colonie englezească își va ridica o biserică în Grădina Icoanei, un cămin, iar British Council își va deschide o filială înainte de 1939.

Polonezii sau „leșii” au format o altă comunitate, redusă ca număr în București. Numărul lor va crește simțitor în veacul al XIX -lea după anumite perioade de grele încercări pentru poporul polonez: 1815, 1830, 1849, 1860 sau 1939. O mare parte a lor s-au așezat pe o axă stradală care de atunci le poartă numele: strada Polonă.

Țigani au format o categorie oarecum aparte în societatea bucureșteană. Robi domnești, mănăstirești sau boierești pînă la mijlocul veacului al XIX-lea, ei au continuat să trăiască atît la marginea spațiului urban (Colentina, Tei, Plumbuita etc.) cît și la periferia societății. Numărul lor a fost în continuă creștere, catagrafia din 1831 indicînd 3386 țigani robi boierești. În 1860, pictorul francez Lancelot aproxima numărul țiganilor la 9000.²⁵

Populația alogenă a Bucureștilor a fost în epoca modernă deosebit de diversificată etnic, confesional, dar îndeosebi profesional. Această compoziție heterogenă a Bucureștilor este reprezentată și în literatura română a cărei traiectorie spre modernitate a fost puternic influențată de modelele culturale apusene, îndeosebi cel francez și german.²⁶

* * *

În ce măsură această populație de origine alogenă a dat Bucureștilor impulsul necesar pentru trecerea de la vechi la nou? În primul rînd, comerțul bucureștean a fost în veacul al XIX-lea (dar și în cele anterioare), în mîna comunităților alogene îndeosebi greci, armeni, slavi de sud, evrei și aromâni. Cei veniți din spațiul central-european sau din Apus, s-au ocupat doar în plan secundar cu comerțul sau meșteșugurile. Aceste din urmă comunități, cu o mentalitate modernă și urbanizată au constituit și apoi îmbogățit clasa de mijloc burgheză, inexistentă în veacul al XVIII-lea. Majoritatea liberi-profesioniștilor sînt germani, austrieci, francezi, italieni, unguri și apoi greci, armeni, slavi de sud sau aromâni.²⁷

Nicolae Iorga prezenta astfel tabloul social pe profesiuni al Bucureștilor la începutul veacului al XIX-lea. Astfel, pe lîngă doctorii Schaffend, Marco, Rizu, Gheorghiad, Breton, Constantin Caracaș, Wenert; „hirurgii Kollmeyer, Meschitz-Mesici, Krebs”, mai întîlnim 14 spițeri printre care și Raimondi menționat de pictorul secui Miklós Barabás; frizerul Rosenheim, brutarii Serafim și Ștefan Babic; legătorul Stroe Neagoe; juvaerghiul Eliazar Samdangiul, băcanul Kramer, alți opt brutari unguri și doar unul român, argintarii Golea din Făgăraș și Angelo Sforza Venețianul; ceasornicarii Jekelius (sas), Fuchs (german) și Vincenzo Savonier (venețian); cofetarii Panaioti Gheorghievici din Neoplanta (sîrb) și Antonio Burelli (venețian); zugravii Topler, Uhr, Petrovici, Vasile Radu, Nicolae Pabin; muzicanții unguri (șase la număr), cehi și brașoveanul Kopony; dascălii Bozenhard (vienez), Vasile Popp, Ladislau Erdeli urmați de un „grec din arhipelag, doi unguri, un sîrb și doi bulgari ortodocși”. La aceștia se adăugau foarte mulți negustori, la număr 86: ardeleni, bănățeni, arvanitohoriți, macedoneni, vienezi, greci, un triestin, bulgari, albanezi și un dalmatin. Acestora li s-au adăugat 50 de evrei.

La 1818 negustorii din București erau, „în mare parte Greci, dar și Slavi de peste Dunăre (un Cealicovici, un Pavlovici), Armeni (Dilanoglu, Avedov, Garabet, Melicovici), Evrei (Abraham de Lion, Isaac Elias Kohen, Moses Zisu, Efraim Nahmias) și Francezul Marchand”.²⁸

Colonia de francezi bucureșteni a avut numeroși reprezentanți de seamă care „s-au amestecat în viața Capitalei noastre: colonelul Grammont, adjutant princiar, Henri de Mondoville, vechiu oaspete de un sfert de veac, Xavier Villacrosse, arhitect, al cărui nume s-a păstrat într-un pasagiu, Burgundul Eugene Chatelain, profesor particular, baronul de Coubertin, fost cadet în armata austriacă, un Adolphe de Simond, un sârăcit Kerbelen, Breton”.²⁹ Despre acesta din urmă, Miklós Barabás, care l-a cunoscut între 1831-1833 a spus că era de fapt grec, dar care studiasse medicina la Paris și vorbea foarte bine franceza.

* * *

Pentru a vedea semnificația reală a aportului pe care populația alogenă l-a avut în dezvoltarea modernă a Bucureștilor, ne vom apropia de un domeniu mai specializat: medicina.

În București, „înainte de veacul al XIX-lea nu a existat nici un medic român; cei mai mulți erau sași din Transilvania, dar fuseseră și cîțiva italieni, ba chiar și francezi (...). Printre orientali, au fost greci care studiaseră în Italia, la Bologna, Sienna, Florența, dar mai ales Padova”.³⁰

Aceștia din urmă au luat locul așa-zișilor „doctori circulatores” din veacurile XV-XVI, care credeau că pot vindeca bolile cu „o mulțime de pietre tămăduitoare” pe care le purtau cu ei. Erau arabi, evrei, italieni, și „credeau foarte mult în virtutea acestor pietre”. Pentru veacul al XVII-lea, sînt atestați Iacob Pilarin (1680-1695), publicist și doctor de curte, Ioan Comnenul și Pantaleone „numit cel mare”.

Primul chirurg din București atestat a fost francezul Lantier, recomandat lui Brîncoveanu de Ferriol, ambasadorul Franței la Constantinopol. Între alți doctori din veacurile al XVIII-lea și începutul celui următor, amintesc: Bartolomeo Ferrati la 1710, conte italian, doctor personal al lui Constantin Brîncoveanu; Manase Eliad, la 1719; Scarlat Caragea la 1727; Teodorake la 1740; Athanasie Comnen Ipsilante; Photius, medicul personal al lui Constantin Mavrocordat; Petre Depasta; Dumitru Nottara; Dumitru Caracași; Dumitru Schina; Sakelarie; Ion Rasty; Petrake Hepites, Ath. Vogoridi, Constantin Iatropolu, Arsaky, Rally și Constantin Estiotis, și mulți alții.³¹

Între medicii specialiști, avem alte repere. Astfel, primii oftalmologi apar în finalul veacului al XVIII-lea (macedoromânul Tullia care a studiat la Florența și a fost chemat în țară de Alexandru Mavrocordat), iar dentiștii sunt cu toții germani și apar cu 1832.

Primii spițeri menționați în București sînt un anume Karaian „grec sau macedoromân” și în 1637, un Giorgio, probabil italian. La începutul veacului al XIX-lea, chirurgii erau aproape toți germani, fiind atestat și un francez în 1828, Constant Alphonse Marsille.³²

Primii „moldovalahi” care se întorc din Apus cu diplomă de doctor în medicină apar pe la 1800, „mai întîi un Ștefan Manega, zis Episcopescu, după ce învățase meseria de farmacist la Craiova”. Ceva mai tîrziu, societatea bucureșteană trăia primul șoc, în 1839, cînd primul fiu de mari boieri, Nicolae Krețulescu, se întorcea în țară cu un doctorat în medicină luat la Paris.³³

Drumul fiind astfel deschis, românii ajung să aibă la începutul veacului XX, doctori de mare renume precum frații Nicolae și Mina Minovici.

În anii interbelici, situația nu se va schimba foarte mult, meseriile liber profesionale rămînînd apanajul alogenilor. Avocații, medicii, arhitecții, conducătorii economiei, chiar și profesori, pedagogi de toate gradele, rămîn categorii „compuse în bună parte din neromâni” (evrei, sași, maghiari), iar apoi veneau elementele românizate „ale vechii negustorimi și funcționării de origine balcanică” : greci, albanezi, bulgari, sîrbi.³⁴

Cum se prezenta tabloul final al acestei extraordinare varietăți multiculturale cu mecanismul său social și economic omogen, îl aflăm în capitolul dedicat Bucureștilor în 1938, de Enciclopedia României:

„Neamurile ce alcătuiesc populația Bucureștilor nu sînt reprezentate în egală măsură în toate categoriile profesionale și nici în toate treptele situației în profesie. Transporturile și agricultura (...) sunt de pildă aproape exclusiv românești (92%). În instituțiile publice și în industria alimentară și prelucrarea tutunului românii sunt proporțional mai numeroși (89% și respectiv 80% din totalul populației active). Mai slab sunt reprezentați românii în credit și comerț (numai 58%, respectiv 60%). Destul de slabi sunt reprezentați românii și în construcții și în industria textilă și manufacturieră (69% și respectiv 68%). Evreii lucrează cu deosebire în credit, reprezentanțe, agenții și comerț. Deși reprezintă numai 11,5% din populația activă a Capitalei, cîte 28% din populația activă în aceste profesii se recrutează din rîndul lor. De pe urma faptului că un sfert din populația activă de neam evreiesc a Bucureștilor a evitat să-și declare profesia, cifra aceasta este, probabil, considerabil mai scăzută decît cota reală a evreilor în aceste profesii.

Ungurii sunt mai numeroși în lucrările de construcții, în industria lemnului, în industria metalurgică (9%, respectiv 7% și 6%). Germanii se găsesc cu deosebire în exploatarea subsolului, în industria metalurgică și în credit, reprezentanțe și agenții (6% și respectiv cîte 4% din totalul populației active în aceste profesii).

Românii preferă funcțiunile de stat, transporturile și comerțul: 18% din total populației active românești din capitală e angajată în instituții publice, 13% în transporturi, 10% în comerț. Restul e distribuit destul de uniform în toate profesiunile. Evreii se găsesc cu deosebire în transporturi (33% din totalul populației active evreiești) și în industria textilă și manufacturieră (14,5%). Ungurii fac parte în mod destul de uniform din toate clasele profesionale, datorită faptului că, fiind aproape numai servitori și muncitori necalificați, sînt reprezentați în fiecare categorie de industrie ca muncitori, iar în întreprinderile de comerț și în gospodăriile de liberi

profioniști și de funcționari publici ca servitori. Așa, de pildă, 82% din Ungurii ocupați în întreprinderi de credit și comerț sînt servitori.

Germanii sînt precumpănitori funcționari și muncitori calificați. Se găsesc, dar, în birourile și în atelierele industriei și în întreprinderile bancare. Sînt mai numeroși în comerț (12% din Germanii activi din capitală), în instituțiunile publice (11%), în industria metalurgică (10%), și în industria textilă și manufacturieră (9%). Nivelul social al Germanilor îl ilustrează faptul că, bunăoară, din cei ce activează în credit și comerț, 53% sînt salariați, adică funcționari.”³⁵

O altă statistică inedită asupra perspectivei alogene bucureștene a abordat-o doctorul Nicolae Minovici la 1905. În „Studiul asupra spînzurării”, sinuciderile clasificate după naționalitate au dat următoarea clasificare: primii erau ungurii cu 48 de cazuri (39 bărbați și 9 femei), urmați în ordine de români cu 38 de cazuri (19 și respectiv 14), români transilvăneni cu 18 cazuri (14,4), israeliții cu 19 cazuri (17 bărbați și 2 femei), germanii cu 7 cazuri (6 și 1), rușii și albanezii cu un caz, bulgarii cu două cazuri (un bărbat și o femeie), italienii cu două cazuri și țiganii cu trei cazuri. În clasificare se mai află trei cazuri ca necunoscuți.³⁶

Clasificarea este completată cu o alta referitoare la profesiuni. Această perspectivă cu totul nouă asupra istoriei bucureștene aduce la lumină și alte realități sociale: un cotidian în continuă transformare care determina adesea inadaptări a căror finalitate era adeseori sinuciderea.³⁷

O radiografie la fel de inedită a societății moderne bucureștene este aceea a apariției și diversificării tatuajelor. Același doctor Nicolae Minovici, face o interesantă clasificare a indivizilor tatauți în studiul său final publicat în 1898 și numit „Tatuajele în România”.³⁸

Cei mai numeroși erau românii, (54 de indivizi între care două erau femei); urmau grecii (15 indivizi), ungurii (14), germanii (9), macedonenii (7 persoane între care un copil), la fel bulgarii și țiganii, cu două persoane provenite din Boemia și un francez.

Mai relevantă este clasificarea persoanelor care au tatuat, și care cunoșteau această artă. În fruntea clasamentului se aflau grecii (40 de persoane), românii (zece persoane), și apoi ungurii (6), turcii și macedonenii cîte două, urmați de cîte un german, bulgar, rus, arnăut, polonez și israelit. Așadar, față de 10 români care își însușiseră arta tatuajului, aceasta continua să fie apanajul străinilor (53 de persoane în total la 1898).³⁹

Pentru anul 1914 avem o statistică care abordează mortalitatea și natalitatea la toate comunitățile etnice bucureștene. În acest an au fost consemnate 432 decese între care 279 îi reprezintă pe români. Urmează austro-ungarii (34), israeliții (21), țiganii (16), germanii (8), grecii (7), turcii (4), bulgarii (3), macedonenii și albanezii cîte două persoane, rușii, francezii, sîrbi, elvețienii, polonezii, italienii și armenii cu cîte un decedat.⁴⁰

Natalitatea este clasificată pe confesiuni. Desigur, orodocșii conduc cu 8829 nașteri pe anul 1914, urmați de mozaici (991 nașteri), catolici (401 nașteri), protestanți (220), armeni (40) și mahomedani (8).⁴¹

Prostituția are clasificarea ei. Printre românce, prostituția cîștigase teren: din totalul de 302 prostituate înregistrate de poliție la 1914, — nesocotindu-le pe cele care-și făceau „meseria” clandestin, mult mai numeroase — 282 erau românce. Diferența pînă la 302 o formau alogenele: nouă israelite, șase germane sau poloneze, trei sîrbe sau bulgăroaice și două unguoiaice.⁴²

* * *

Comunitățile etnice din București au avut pînă la 1948 o serie de instituții care le reprezentau fidel personalitatea și trăsăturile culturale, spirituale și profesionale. Pentru a contura o imagine completă a acestor realități voi prezenta pe larg, dinamismul socio-cultural al alogenilor bucureșteni.

Anticariatul, magazinele de antichități și vechituri au fost de la bun început apanajul alogenilor, îndeosebi evrei, armeni, aromâni și greci. În anii '30 erau anticariatele Rotner, Tendler Moritz și Srulovici Moritz (evrei), apoi Jaburov, Eskenazy, Mazliach Gabr., La Ferahian, Nefian (ultimii doi armeni).

Foarte numeroase au fost asociațiile întemeiate de alogeni. Funcția lor era variată, în general de întrajutorare, unde rolul femeilor era primordial. Amintesc pentru perioada amintită mai sus — și la care se vor referi toate informațiile prezente — următoarele asociații: Asociația fetelor catolice care „adăpostea și plasa gratuit fetele sărmene”; Asociația Liedertafel pentru „păstrarea credinței evanghelice”; Asociația Rozy care se ocupa cu „ajutorarea și educația culturală pentru tinerii armeni”; Asociațiile Hebre Soimere HABRIS avînd drept scop „ajutorarea lehzelor”, Macabi, Marele Orient Român care funcționa ca societate masonică. Chiar și Românii seceleni aveau asociația lor care urmărea să strîngă „legăturile între românii seceleni din București și toată țara”.

Comunitățile etnice din București dețineau și propriile lor aziluri de bătrâni sau orfani. Aceste aziluri au fost: Azilul de bătrâni de rit spaniol; azilul Melic Ana „pentru femeile armene bătrâne și sărace”; două aziluri de bătrâni ale comunității evanghelice; un azil confesional israelit; un altul, tot israelit, de bătrâni numit „Elisabeteu”, urmat de un altul pe nume „Hotsch”.

Existau și câteva băi publice al căror nume erau de rezonanță evrească între care amintesc: „Maltzer”, cu cabine și sală de aburi, și „Suter”.

La capitolul bănci și bancheri, în afara băncilor de stat sau particulare cu nume românești, dar care aveau un mare număr de funcționari de origine alogenă, au fost o serie de bănci care păstrau numele bancherilor sau un nume de firmă care trimiteau la etnicitatea proprietarilor: Banca Bercovitz, Bernstein Leon, Crissovelloni, Cobilovici, banca Elvețiană de depozit din România și banca Elvețiană și Română, banca Fabre et Hassner, Fessler Zisu, Finkels, Haim Co., Hermes Herescu și Blumenfeld, Juster Jean, Levy M. Isak, Marmorosch Bank Co. (pe strada Mauriciu Blank 4).

În 1921 erau indicate și alte bănci precum: Anglo-Română, Behar Co., Belge pour l'Etranger, Benevisch et Almaleh, Benzal D, British-Roumain Corporation, Clinger, Cohen et Aftalion, Cohen, Elise, Jacques, Banca Comercială Italiană și Română, Banca Comercială Română-Armeană, Dresdner Bank, Frenckel, Galiazios și Efstathiadis, Iosef Cohen și Storfer, Jacques Rubinstein, Lazaris A, Paucker Jean, Samuel I, Schwartz și The Bank of Roumania.

Se poate observa cât de diversificată era rețeaua bancară bucureșteană, fiind prezente mai toate comunitățile alogene care s-au impus pe deplin în epoca modernă în economia românească. Locul preponderent al grecilor, aromânilor, armenilor din veacul al XVIII-lea, cu primile lor bănci, a fost luat de masiva prezentă evreiască, și apoi a băncilor occidentale.

În Bucureștiul interbelic, comunitățile etnice au fost foarte bogat reprezentate și din perspectivă confesională. Confesiunea romano-catolică era reprezentată de: Arhiepiscopia catolică, Bărația, Catedrala catolică Sf. Iosif urmată de o altă biserică catolică pe fosta stradă Cuza Vodă 100; Biserica Italiană, biserica Sf. Elena și Sacre Coeur, proprietatea Sanatoriului Francez Saint Vicent de Paul.

Confesiunea greco-catolică avea câteva biserici pe strada Școalelor și strada Polonă. Confesiunea creștin ortodoxă reprezentând alte comunități etnice era și ea prezentă prin: o biserică bulgară, una rusească, una armenească, una grecească și biserica „Dintr-o zi” a albanezilor.

Confesiunile protestante sunt prezente și ele în întreaga lor varietate: o biserică anglicană, una baptistă, una luterană, două biserici calvine (strada Luterană 8 și 12, Helvica Confesia) și o biserică ungurească (baptistă) pe Calea Plevnei. Cele mai numeroase au fost însă sinagogile evreiești (21 la 1923 și 25 în 1934) și templele (8 la 1923 și 9 în 1934).⁴³

Desigur, o bună parte a acestor centre confesionale erau însoțite de cimitire cum au fost: cimitirul armenesc pentru armenii de rit gregorian, un cimitir calvin reformat, un cimitir evanghelic luteran, unul catolic, unul mahomedan și trei israelite, între care unul de rit spaniol.

Numeroase erau și casele de rugăciuni ale comunităților confesionale minoritare. Pentru 1934 erau indicate casele de rugăciuni adventiste (trei la număr), două evanghelice („Evanghelia” și „Casa de adunare a creștinilor evaghești”) și alte cinci israelite între care amintesc pe cele ale rabinilor Ficher, Fridman și Landman.

Evreii aveau și o cantină școlară numită „Ghedalie și Malke Breyer”; asemenea și germanii cu „Instrucțiunea Baroneasa de Hirsch”.

În ceea ce privește cluburile, doar două comunități își organizaseră astfel de asociații: evreii și ungerii.

În sistemul sanitar, erau prezenți evreii prin „Caritasul israelit”, unul al surorilor de caritate (catolic), completat cu sanatoriul Saint Vincent de Paul, urmate de un dispensar Româno-Britanic în Pantelimon. De amintit numărul mare al farmaciilor unde evreii sînt cei mai specializați.

Învățămîntul mediu și primar era foarte bine reprezentat la nivelul comunităților etnice din București. Existau grădinițe, școli primare și licee particulare, institute de fete. La acest din urmă capitol, amintim Institutul de fete Anglican „Speranța”, urmat de Gimnasiul real al comunității evanghelice și Gimnasiul evreiesc. Mai numeroase erau școlile particulare: una anglicană, una bulgară, una calvină și cinci catolice între care una maghiară.

Dintre toate comunitățile etnice doar evreii au organizat sindicate, două la număr, existente la 1934: sindicatul socialist Palestina Poale Sion și sindicatul Spiritului M. Blank.

Nu intru în demersul de față în detaliile economiei bucureștene, cu varietatea fabricilor din cuprinsul orașului unde alogenii au avut un aport consistent în întemeierea și organizarea lor. Voi da curs însă societăților de tot felul unde aportul alogenilor era preponderent, realitate reflectată și în numele acestora.

Astfel, în anii '30 au existat următoarele societăți, unele dintre ele revenind pe piața economică bucureșteană după mai bine de 60 de ani: Bahman Max and Co.; Blau și Comp.; Bourne and Co.; Bucher Freres; societatea Ceho-Română; Contoirs reunis de commerces; Dreyfus Louis and Co.; Eintracht; societatea Evreiească; Ferrinelli; Fiat; Frații Askenazi; Frații Wurm; Godrich; Hachette; Halvuz Hames; Instrucția Goldfarb; International-Harvester-Corporation; Întreprinderile S.Firlderman; Kodak; Kofleris; Kosce Ferdinand and Co.; Krainic Max Fii; Kraukau Alb and Comp. Fii; Kreyter; Lanz; Leipziger Messamt; societatea Macedo-Română; Mischonczicy; Metro Goldwin; Nestle; Oțelul Boehler; Papazol; Porțelanuri Rosenthal; Reich H.; societatea Româno-Africană; societatea Româno-Belgiană; Rudolf Mosse; Schenker; Schomberger și Grunstein; Schor A.; Siemens, Schukert; Siemens-Reiniger Veifa; Skoda; Stadekerud; societatea Sun Insurance Office Ltd. London; Sulzer and Freres; Telefunken Klang-Film; Thomson-Houston; Tirelli; Voghera G.M.; Wasgshal; Wonder; Zimmer and Comp.⁴⁴

* * *

Toate aceste detalii abordate mai sus reflectă dinamismul social, economic și implicit cultural pe care un *sumum* de comunități etnice, cu o mentalitate urbană, construiesc un cotidian modern, adăugând fiecare aportul său specific la acest uriaș proces.

Alogenii se regăsesc ancorați în toate structurile cotidianului modern bucureștean, structuri a căror apariție a fost determinată în ultimă instanță chiar de către ei.

Importul de modernitate ca model instituțional, social, cultural, nu s-a petrecut numai prin preluare și imitare de către aristocrația moldo-valahă și ulterior românească, ci mai degrabă prin permanentizarea unei coexistențe plurietnice și a multiculturalității în societatea bucureșteană. Fără această coexistență, Bucureștii nu ar fi avut trăsăturile unui oraș cosmopolit, european, în anii '30.

Locuitorii Bucureștilor — fie alogeni sau nu — erau atașați modelului de oraș occidental, atașare realizată cu rapiditate la începutul veacului al XIX-lea, ceea ce a determinat construirea unui ambient urban specific modernității: o nouă arhitectură; permanentizarea igienei; o nouă vestimentație; un nou cod comportamental; alte preocupări cotidiene, individul părăsind mai multe ore pe zi spațiul privat; o nouă corelare între spațiul public și cel intim; o altă dimensiune a intimității și a imaginarului feminin prin permanentizarea flirtului, curtoaziei, atențiilor de tot felul cu prilejul seratelor particulare; întâlnirile intime sînt transferate din spațiul privat în cel public, aproape exclusiv în urma apariției grădinilor publice, a teraselor, cafenelelor, restaurantelor, teatrelor, iar apoi a cinematografului; toate acestea, la rîndul lor dinamizează strada ca ax principal al spațiului public în sens modern.

Femeia capătă mai multă libertate devenind aproape egală în spațiul privat, participînd la decizii și plasată într-o poziție tot mai centrală în spațiul public, unde este admirată, curtată și supusă atențiilor.

Raportul dintre centru și periferie capătă o altă dimensiune. Periferia se transformă dintr-un spațiu exclusiv marginal, într-unul tranzitoriu; dintr-unul suburban într-unul preurban, unde modernitatea își face simțită prezența, deși mai stîngaci, dar modelul centrului devine pentru „periferici” un ax primordial de conduită.

Există o ierarhie urbană pe verticală, un model central în permanentă schimbare și înnoire, pe care periferia îl preluă și îl imita adeseori cu succes. În urma acestor schimbări periferia se urbanizează, se modernizează, iar locuitorii regiunilor de margine înglobate în oraș, capătă cu timpul o conștiință urbanizată.

Cei care vin „în oraș” respectă pe cît cu putință modelele: costumul cu cămașa albă și batistă la rever, igiena personală, cenzura manierelor de periferie, limbajul, preocupările noi pentru cinematograful, teatrul, studiile universitare, bibliotecile etc.

Diversitatea etnică și multiculturalitatea care au rezistat datorită toleranței sociale și confesionale, au fost prezențe de netăgăduit în Bucureștii epocii moderne, căruie, deși „același” dintotdeauna prin trăsătura sa orientală născută cu două sute de ani mai devreme, caracteristicile urbanismului modern i-au dat cealaltă componentă esențială, cosmopolitismul și libertatea de a fi și de a alege.

Vederea unui simplu clișeu fotografic al cotidianului bucureștean de după 1870 să zicem — data poate fi oricare alta — reliefează clar starea de lucruri afirmată pe larg mai sus. Și pentru a completa această imagine de clișeu fotografic, putem adăuga frescele sociale descrise cu maximă luciditate și imparțialitate de Cezar Petrescu în romanul „Calea Victoriei”.⁴⁵ □

NOTE

1. Modernizarea societății românești a fost abordată în numeroase lucrări de specialitate. În cadrul lor, sînt tratate o serie de aspecte care au însoțit procesul de modernizare a societății bucureștene. Între acestea amintesc monografiile redactate de Ionescu Gion, Frederic Dame, Nicolae Iorga, George Potra, Constantin și Dinu Giurescu sau Dan Berindei. Între lucrările mai speciale amintesc: Ștefan Lemny, **Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc**, Minerva, București; Henry Stahl, **Bucureștii ce se duc**, București, 1935; Victor Bâlculescu, **București și Bucureșteni**; George Costescu, **Bucureștii Vechiului Regat**; **Enciclopedia României**, vol.II, Imprimeria Națională, București, 1938; Neagu Djuvara, **Între Orient și Occident. Țările Române la începutul epocii moderne**, Humanitas, București, 1995; etc.

2. Constantin Giurescu, **Istoria Bucureștilor**, Editura pentru Literatură, București, 1966, p.125. „(...) Procesul de modernizare, de scuturare a hainei constantinopolitane și de înlocuire a ei prin una apuseană, proces început (...) în anii 1806-1812, e acum în plină desfășurare. Nu numai femeile, dar și tineretul adoptă cu entuziasm tot ce vine din Apus; veșminte, mobilier, maniere, fel de a primi. Limba franceză a devenit limba societății înalte, înlocuind limba greacă, atât de prețuită în epoca fanarioților; ea se aude peste tot în saloane; e întrebuințată în mod curent în corespondența boierimii; Kisselef o întrebuințează și în corespondența oficială, iar Heliade, în *Curierul românesc*, care are, începînd din 1833, și articole în limba franceză. La fel, din același an, *Buletinul oficial*. Pe străzile Bucureștilor se întîlnesc tineri îmbrăcați după moda Parisului, cu haine turnate pe corp și vorbind franțuzește, cu bătrâni purtând încă îmbrăcămintea largă, în falduri, a Constantinopolului, și păstrînd pe cap ișlicul vast, simbol al rangului și ighemoniconului.” (idem). Pe de altă parte, simultan cu transformările suferite de societatea bucureșteană în aspectul ei exterior, spațiul privat intră într-un proces similar de schimbare: „(...) Înăuntru, mobila în stil european a pătruns, la bogătași odată cu veacul, însă, cu excepția salonului, ea va coabita multă vreme cu mobila turcească, măsuțe joase din lemn sculptat, de culori închise, divanuri acoperite cu covoare ușoare pe jos și pe pereți.” (Neagu Djuvara, **Între Orient și Occident. Țările Române la începutul epocii moderne**, Humanitas, București, 1995, p.167) Ionescu Gion surprinde în câteva rânduri aceste transformări, nu la multă vreme de la începuturile lor: „(...) Moravurile cele vechi sunt uitate cu o iuțeală fără seamăn; se adoptă când bine, când stângaci, moravuri potrivite sau nepotrivite firii românului. Într-aceste vremuri de nemaivăzută învălmășeală, în care rușii, nemții și grecii revoluționari din Paris, mișună pe ulițele Bucureștilor, acum, românul a câștigat acea putere de asimilațiune care i-a permis să se transforme din cap până în picioare în mai puțin de 75 de ani.” (Ionescu Gion, **Istoria Bucureștilor**, Stabilimentul Grafic Socecu, Bucurescu, 1898, p. 473.)

3. Acest aspect este menționat de toți călătorii străini care au trecut sau au locuit temporar în București: „(...)În București se văd colibe din cele mai păcătoase lângă palate în stilul cel mai modern și lângă biserici în stil bizantin; cea mai amarnică sărăcie... lângă luxul cel mai triumfător; Asia și Europa par a se atinge în acest oraș.(...)” (Helmuth von Moltke, noiembrie 1835, cit. Constantin Giurescu, op.cit.,p.126) „(...) Ceea ce sare în ochii străinului la București este curioasa deosebire între locuințe. Închipuiți-vă câteva dintre cele mai prăpădite maghernițe ale noastre, iar în mijlocul lor palate strălucite, fără nici un fel de clădiri care să facă tranziția; când un aspect de sat, când unul de capitală: iată ceea ce sunt Bucureștii. Dughenele cele mai dărăpănate se proptesc de casele cele mai frumoase: ieși dintr-o casă ce amintește palatele din Paris și Viena, ca să dai peste o cocioabă din lemn, să mergi pe străzi podite ca vai de capul lor cu bărne, iar noroiul sau praful îți ajung până deasupra gleznei. (...) La București, nu se merge pe jos, se merge numai cu trăsura, picioarele fiind un lux: trăsurile, dimpotrivă, fac parte din ceea ce este necesar. Fără glumă: trăsura este singurul mijloc de a ieși din îngrozitoarele grămezi de noroi, iarna și din praful adunat vara; pe deasupra, trăsura e semn că ești un om de treabă.” (Saint Marc Girardin, 1836, cit. Neagu Djuvara, op.cit., p.166-167)

4. Constantin C. Giurescu, op. cit.,p. 126.

5. M. A. Ritter von Zerbioni und Spasetti, cit. Nicolae Iorga, **Istoria Bucureștilor**, 1939, București, p.296.

6. Problematika deosebit de complexă a „formeii fără fond”, este o realitate determinată de transformările pe care societatea bucureșteană le-a suferit în sinuosul său drum către modernitate; care reprezintă aportul populației alogene în această permanentă confruntare dintre formă și fond, fiind sensibil predominant în favoarea „formeii”. Ei erau de fapt cei care îi dădeau conținutul, ca susținători ai „noului”, a europenizării unui spațiu social și cultural pierdut de Europa din veacul al XV-lea. Nicolae Iorga face o detaliată prezentare a acestui proces, lăsînd să se înțeleagă consistentul aport al variatelor comunități minoritare bucureștene: „(...) În toate părțile se deschideau, (...) grădinile de vară, ca acea grădină Warenberg sau a Căstrișoaii, luată în întreprindere pe rînd de Polonul Pruczynsky, de conaționalul său, noul cofetar Fialkowski, care a avut noroc, și, în sfârșit, de Românul Marinescu. Lângă casele Bălăceanu, cântau lăutarii la «Grădina de Lipsca». (...) Pe rînd veniau în Capitala munteană prestigiodatori ca «profesorul Buren», teatre de maimuțe din Viena, circuri vestite, ca Pazziani-Smolinski și Beranek, cântăreți cunoscuți: Kossewski, Fols, Maria Petri, Terschak, tînărul violonist W. Humpel, sosit atunci din Constatinopol, «profesorul» Eduard Rasimi, cu gimnasticii englesi, și Berger, cu «seradele spirituale», fel de fel de trupe străine. Lumea de rînd, care «bisuia», (...) avea petrecerea serbărilor oficiale, în care, (...) se făceau jocuri acrobatice, arbori de cocagnia și un «mare foc de artificii», pe când lumea bună avea reprezintațiile celor trei teatre, ale operei și ale «celebrităților» străine, cari uneori, ca Buren, aduceau respectuos «la cunoștința d-lor boieri că poate da seara, la domiciliul persoanelor ce doresc, reprezentații de una sau de alta din materiile curioase cu care se ocupă». Teatrul Fontin întemeiat un «Tivoli» la Grădina cu cai în 1856. Sânt berării, ca a lui K. Roth, «restaurante italiene și parisiene», cu antreprenori străini din străinătate sau Evrei din țară, cafenele vieneze, ca «zum Mohren» a lui Schedwitz, cofetării occidentale, ca a lui Gh. Dertmann. Se clădesc oteluri mari, în stil apusean, ca acel «Hotel de France», care a rămas pînă în zilele noastre, «Hotel zur Stadt Wien» al lui Horaczek, «Hotel de Londres», Otel St.-Petersburg. Elegantele se coafează la friserii, ca M-me Wagner «aus Wien», se îmbracă la modiste vieneze, ca Amalia Eckerbach sau «demoazel Maria, directriță de marșanderie»; sânt parfumerii, ca a Madalenei Marcovici în Hanul Villacrosse și grădinării de lux ca a lui Balmain. Croitori nemți: Klenk, Singer, Frank, care lucrează și vinde, după prospectulul său însuși, «pantaloni neglijje» și «mănuși de Jacman», servesc pe

eleganți. Mănușer străin e și un Schakowski. Casele în stil nou se clădesc de arhitecți francezi, ca Iuliu Villacrosse și Tillaye Montresor, Gackstatter dau lecții de muzică (...). Fotografii Wilhelmina Dorner, Binder, «f la galerie vitrée» (Hotel de France), August Frederic Hock, dau clienților «daghereotipi». Doctor Turner a deschis băi nemțești la Sf. Elefterie, pe cînd «Oberdoktorul» Hatschek de la Telega întemeiază un institut de hidroterapie la Cămpina. Se anunță prin ziare Max Alexander, «optic din Bavaria». Avocatul Neugeboren, German, avocatul Atanasiu, Grec născut în România, unde se întoarce, se oferă pentru apărarea în procese după legile cele nouă. Librăriile C.A.Rosetti-Winterhalter, Danielopol și Ioanid, apoi Vențel Socec vînd și cărți străine (...). Pentru nevoi mai materiale s'a deschis băcănia Wilhelm Thuringer, magazinul de vinuri de la Massenza. Marcovici din Podul Mogoșoaii vinde lucruri scumpe și fine, obiecte de artă. «Neguțătorul de Viena», represintat și prin D.Barbulovici, apare. Ba găsești și un «Magazin Anglais.» (Nicolae Iorga, op. cit., pp. 290-293.)

7. Rapiditatea cu care elementele cotidianului modern s-a ancorat în orașul București a uluit adeseori pe observatorii contemporani. Însă ceea ce le-a produs o mare mirare a fost luxul uneori lipsit de rafinament cu care protipendada Bucureștilor se înconjura cu fiecă prilej, de la simpla plimbare cu trăsura, chiar la cumpărăturile cotidiene, la recepțiile oficiale și balurile private. Alături de acest lux era constatată o mare superficialitate, legată de lipsa de cultură a unei mari părți a tinerelor generații, îndeosebi feminine. Cum s-au derulat aceste transformări sociale și cotidiene aflăm și din rîndurile călătorilor Langeron și Laurençon citați de istoricul Neagu Djuvara: „(...) De pretutindeni au sosit, în cele două capitale, negustori de mode, croitorese, croitori, iar prăvăliile de la Viena și de la Paris au scăpat de toate vechiturile, care (...) au apărut noi-nouțe și au fost plătite foarte scump. Curând s-a văzut și mobilă, ceva mai veche, adusă de la Viena cu mare cheltuială. Trăsurile care, mai înainte, arătau ca niște birje vechi din Viena, au fost înlocuite cu trăsuri și calești elegante. Casele s-au umplut de servitori străini, de bucătari francezi și, prin saloane și iatacuri, nu s-a mai vorbit decât franțuzește. (...) Dansul a trecut și el printr-o revoluție. Dansurile naționale au fost interzise sau, măcar, disprețuite. Lumea a învățat dansurile poloneze, englezești, valsurile, dansurile franțuzești și, cum doamnele acestea au mare aplecare pentru tot ce au ele chef să învețe, au ajuns, într-un singur an, să danseze minunat; când am sosit noi (...) nu știau nici să meargă. (Langeron, 1806-1812, cit. Neagu Djuvara, op. cit. ,p.102) „(...)Rămâi uluit văzînd cît de mult se cheltuiește pe toalete și cît de mare este luxul lor, care, cu singuranță, în multe privințe, îl întrece pe cel al doamnelor din cele mai mari capitale, căci diamantele și rochiile de cașmir sînt podoabele lor obișnuite. Moda de la Paris este urmată cu sfințenie, iar croitoresele venite din străinătate nu stau degeaba. (...) Este păcat că sexul frumos, înzestrat în țara aceasta cu o fire atît de plăcută și cu forme atît de fermecătoare, nu primește nici una din binefacerile educației.” (Laurençon, **Nouvelles observations sur la Valachie**, cit. ibidem, p. 103.)

8. „(...) Societatea din Iași, ca și cea din București, oferea un spectacol rar: bărbații purtau haine lungi, bărbi lungi, pe cap aveau o căciulă numită calpac, asemănător cu toca magistraților de pe la noi, cu turbanul sau cu scufița umplută cu călți purtată de copiii noștri; erau îmbrăcați cu stofe din cele mai scumpe, încălțați cu papuci turcești, în sfârșit, arătau ca niște orientali; erau însă cu toții oameni aleși prin învățătura și purtările lor europenești, cei mai mulți vorbeau o franțuzească desăvârșită și cu expresii din cele mai frumoase; doar în felul de a umbla mai aveau ceva din gravitatea plictisitoare a turcilor, lucru ce nu-i prindea deloc, într-un salon, alături de doamne; ca să nu pară geloși — și ca să facă pe europenii civilizați, lăsau, împotriva voinței și obișnuinței lor, o libertate fără margini scumpelor lor jumătăți, care le supunea fruntea la grele încercări: doamnele urmau moda cea nouă de la Paris și Viena, atît în îmbrăcăminte, care nu mai avea nimic asiatic, cît și când era vorba să-și mobilizeze somptuoasele lor apartamente. Arătau ca niște cuconițe elegante, cu purtările lor ce se întâlneau pe vremuri la curtea Franței (...)” (Generalul conte de Rochechouart, cit. Neagu Djuvara, op. cit., pp.103-104.)

9. Asupra preluării elementului vestimentar european, călătorii străini au lăsat numeroase mărturii: „(...) După inegalitate cel mai izbitor pentru un străin, la Iași și la București, este amestecul și diversitatea hainelor. Unii bărbați au păstrat portul oriental; alții umblă îmbrăcați europenește; iar aceste două porturi pot fi văzute în aceeași familie; tatăl este îmbrăcat boierește, fiul franțuzește; (...) nu am văzut pe nimeni sub patruzeci de ani să poarte hainele orientale. Femeile însă, de multă vreme, se îmbracă toate europenește.” (Saint Marc-Girardin, **Souvenirs de voyages et d'études**, cit., ibidem, pp.105-106) Pe de altă parte, „în nepăsarea și sărăcia lui, muncitorul valah ia un turban de la turc, un calpac de la grec, o opincă de la armean, un brâu de la bulgar sau de la cel venit din Crimeea, un pantalon de la albanez, încât amestecul acesta ciudat este, pentru un european, un spectacol mult mai atrăgător decît bielele noastre carnavaluri.” (Raoul Perrin, cit. Ibidem, p. 168.)

10. Miklós Barabás a lăsat în scurtul său jurnal bucureștean unele descrieri amănunțite asupra trecerii de la vechi la nou în vestimentație și obiceiuri cotidiene, trecere nu tocmai ușoară pentru generațiile adulte, marcate de un stil care se prăbușea cu repeziciune în desuetudine. „(...) Această epocă era foarte curioasă la București, unde lumea voind a se lînguși pe lângă muscali, a început să se lase de obiceiurile turcești, imitînd și preluînd pe cele europene. Hainele turcești erau purtate de boierime și de slugile ei, arnăuți, pe cînd țărani și-au păstrat portul strămoșesc, tot așa ca și cea mai mare parte a femeilor, însă cocoanele din înalta aristocrație purtau mai toate rochie după moda franceză. Tinerimea firește își schimbă mai ușor portul decît oamenii mai în vîrstă, cari obișnuți cu hainele turcești, se lăsau numai cu încetul de ele, luînd în locul turbanului o șapcă asemănătoare șepcii ofițerilor ruși, în loc de nădragii largi turcești, pantalonii și în locul papucilor galbeni cizme negre. Obedeau, un prieten al meu, care ajunsese să poarte pantalonii, cizme și șapcă în urma îndemnului prietenilor săi, voind să se modernizeze cu totul și-a comandat un frac din stofa cea mai fină, iar cilindru i-am comandat eu din Sibiu, de la renumitul Bayer. Îmbrăcîndu-se apoi de probă cu jobenul pe cap, s'a simțit atît de străin în costumul acesta modern în fața oglinzii, încât a trîntit cilindru la pămînt și nu s-a putut îndupleca să-l poarte, așa că l-a dăruit tot unui prieten mai puțin conservativ. (...) Tot modei europene a căzut jertfă și barba frumoasă neagră a lui Cantacuzeno, cu care eram bine. Acest boier avea un cap de o rară frumusețe și mă durea sufletul, cînd a trebuit să-și rază barba, care nu se potrivea deloc cu costumul său francez. Aparținînd și el înaltei aristocrații române, se cerea să imiteze moda europeană și deoarece casa sa era frecventată și de generalii ruși, și-a aranjat-o cu mobile moderne, căci portul european nu prea se potrivea cu divanele turcești

late, pe cari oamenii se așterneau fără papuci. Vizitându-l odată după această metamorfoză, de abea mi-am putut reține râsul intrând în odaia lui, unde am văzut vre-o zece boieri fumând din niște ciubucuri lungi, însă șezând fiecare turcește lângă câte un scaun pe jos, dar cu jobenul pe cap și cu aripile fracului tăvălite pe dușumelele odăii! Cantacuzeno însuș ședea pe canapea, însă celorlalți boieri le venea mai bine să stea pe pământ cu picioarele încrucișate după moda veche și fiindcă pe atunci nici turbanul nu se lua de pe cap, uitaseră să-și ia jobenul. Această scenă era așa de ridicolă, încât ar fi meritat să o desenez.” (Andrei Verres, *Pictorul Barabás și Românii*, Cultura Națională, Academia Română, **Memoriile Secțiunii Literare**, seria III, tomul IV, M.E.M. 8, București, 1930, pp. 379-381.)

11. Luxul strălucitor contrasta izbitor cu sărăcia din imediata vecinătate. Călătorul străin observa în primul rînd această discrepantă violentă în ambientul arhitectural și spațiul cotidianului bucureștean din veacul al XIX-lea îndeosebi: „(...) Cel dintâi lucru ce m-a izbit uitându-mă pe stradă a fost mulțimea de echipaje strălucitoare, care alergau în toate părțile sau așteptau în fața porților. Erau noi și frumoase datorită lacului și podoabelor aurite. Era ceva cu totul nou pentru mine care, de multă vreme, nu mai văzusem decât câte o arouba trecând din când în când pe străzile din Pera. Boierilor le place nespuse de mult să-și arate obiectele acestea, pe care dau sume foarte mari; căci nu sînt decât de fudulie, după un an sau doi se hărzuiesc, și trebuie dați alți bani, pe altele noi. (...) Deșertăciunea acestor boieri este atât de mare, încât nu se pot împiedica să nu-și arate luxul, chiar și în timp de ciumă.” (Robert Walsh, 1820, cit. Neagu Djuvara, op. cit., p.111) Afirmațiile reuerendului Walsh sînt confirmate de ungurul Sándor Veress care a scris despre plimbările protipendadei în grădina Cișmigiuului și faptul că aceste ieșiri aveau ca scop principal „arătarea de sine, cu toate că aici nu se poate intra cu trăsuri. Astfel, dacă pe aleile cele mai frumoase abia se văd câteva persoane, pe partea stîngă a aleii principale se așază pe scaune doamnele și în fața lor îmbulzeala este atât de mare încât cu greu se poate circula.” (Lajos Demény, *Sándor Verres despre Bucureștii de altădată*, volumul **In Honorem Paul Cernovodeanu**, Editura Kriterion, București, p. 405) Boierii valahi „trăiesc într-un lux și într-o bogăție care cu greu pot fi depășite în vreuna din capitalele Europei. Balurile și petrecerile date de ei, cu rochiile și pietrele scumpe pe care le poartă soțiile lor, întrec orice închipuire.” (Sir Robert Ker Porter, cit. Neagu Djuvara, op.cit., p.111) Pe de altă parte, în București este observat și un alt inedit obicei, uluitor pentru europenii care l-au aflat și descris: „(...)Vă dați seama că, într-o țară în care oamenii folosesc trăsurile în loc să-și folosească picioarele, aceiași oameni folosesc slugile în loc să-și folosească brațele. Nimeni nu are mai puțin de șase-șapte slugi, bărbați și femei, și aceasta doar în casele cele mai modeste. La boierii bogați, numărul slugilor este aproape nesfârșit.”(Saint Marc Girardin, ibidem, pp.176-177.)

12. Neagu Djuvara, op. cit., p.168.

13. Ibidem, p.174.

14. Andrei Verres, op. cit., p.376.

15. Ibidem, p.383.

16. Ionescu Gion, op. cit., p. 80.

17. Dimitrie Bogdan, Aurel Ghinea, **Călăuza Drumețului**, Imprimeria Fundației Culturale Principele Carol, București, 1923, p. 5.

18. Constantin Giurescu, op. cit., p. 266.

19. Ibidem, pp. 267-268.

20. Ionescu Gion, op. cit., p. 80-82.

21. Neagu Djuvara, op. cit., p.182.

22. Constantin Giurescu, op. cit., p.272.

23. Neagu Djuvara, op. cit., p.179.

24. Miklós Barabás în Andrei Verres, op.cit., p.381. „(...) Bucureștenii sînt obișnuți a învinui pentru orice lucru prost pe «Neamțul» așa că dacă din întâmplare vreun român în haine europene s’a lovit de vreun alt român ori l’a supărat întru ceva, primea răspunsul: Neamțule bețiv! Acest titlu deriva desigur din motivul că vinul fiind foarte ieftin, adică doi creițari ocăua, meșteșugarii nemți abuzând de el umblau beți prin oraș (...).”

25. Constantin Giurescu, op. cit., pp. 272-274. În veacul al XIX-lea, „structura etnică a Bucureștilor (...) suferă prefăceri radicale. (...) Recensământul din Decembrie 1830 mai deosebește o clasă a boierilor, o clasă de mijloc, partea duhovnicească, ovrei și slugi. La 1864 Statutul extinde și în Muntenia hotărârea din 1859 a Adunării ad-hoc a Moldovei de a desființa «privilegiile». După aceasta începe regruparea structurii sociale și a Bucureștilor după criteriul liberal al avuției și al instrucției. Se conturează pătri sociale noi: a latifundiarilor, a conducătorilor politici, a liber-profesionistilor, a funcționarilor. Funcțiunea economică devine aproape exclusiv străină, trecând pe seama elementelor aduse în țară de schimbarea spre apus a orientării economice a țării: a Evreilor, a Germanilor și a Ungurilor imigrați din Austria. Pătura socială a meșteșugarilor și negustorilor de stil oriental din epoca precedentă se dizolvă: o parte din Greci, Sârbi, Bulgari, Albanezi, se repatriază, (...) o altă parte din ei se asimilează Românilor și constituie împreună pătura conducătoare politică și funcționăria noului stat român. Cei ce rămân în meserii și negoț: Români și Evrei spanioli sînt covârșiți de valul gros al meșteșugarilor, comercianților și oamenilor de afaceri imigrați din Austria, la care se adaugă imigranți în număr mai mic din Rusia, Germania, Franța și Italia. Comparația între datele recensămintelor de la 1830 și de la 1878 învederează această transformare. La întâia dintre aceste date, Bucureștii cu o populație de aproximativ 70 000 de locuitori, numărau 1795 „sudiți” străini (dintre care 1226 Austrieci, 236 Ruși și unii și alții desigur, în mare parte, Evrei din Galiția, 158 Prusieni, 94 Englezi, 80 Francezi) și 2301 Ovrei, 563 capi de familie. După 47 de ani, din cele 62 000 de gospodării ale Bucureștilor (178.000 suflete) aproape o treime era sub protecțiune străină (17.500). Numărul covârșitor îl alcătuiau gospodăriile de supuși Austrieci (11.400), Ruși (2000), Eleni (1400), Turci (650). Germanii nu cifrau decât 750 de familii, Francezii 400, Italianii 200, Englezii 75. Numărul Evreilor (pământenii, austrieci și ruși) poate fi cunoscut din repartitia după confesiune: era de 21.000.

Slugile și agricultorii, destul de numeroși încă în Capitală, sunt de neam român.” (**Enciclopedia României**, vol II, Imprimeria Națională, București, 1938, pp.556-557.)

26. Monica Spiridon, **On the borders of mighty empires: Bucharest, the city of merging paradigms**, manuscris. „(...) Bucharest has always been de facto a cosmopolitan town, host to writers of very diverse ethnic origins-Romania citizens as well as foreign residents. In Bucharest one can trace the beginnings of several modern literatures of the Balkans. From the 19th century, in the city existed a massive south-of-the-Danube Diaspora, Greek, Albanian and Bulgarian, which led to mutual knowledge, multilingualism and cosmopolitanism.(Papacostea-Danielopolu; Siupiur). Replacing the Slavic relay, the spiritual area of Bucharest mediated the penetration of Western Europeanism in the Balkans. The inter-literary relations were direct, unmediated by translations, the Romanian language being well known by the foreign resident writers. Thus, Bucharest gradually assumed a catalytic role in the modeling of the Southeast European intellectuality. At the beginning, the relations were predominantly institutional-linked mainly to the process of printing and book distribution-and then improved, giving birth to some distinct intellectual tipologies. This assertion is valid for the immigrant Bulgarian intellectuals, for the teachers of the Greek academies from Bucharest, or for the first generation of writers of the Albanian Renaissance. Among consequences we can enumerate the sharpening of the identity perceptions: Me — The Other, which evolve in unpredictable directions, as well as unusual intensity of the sensitivity of the Romanian intellectuals towards models of the most varied origins.(Karnouh; Zub) Under these circumstances of maximum speculative receptivity, the processing and assimilation of paradigms create however delicate problems.”

27. **Enciclopedia României**, op. cit., pp. 556-557.

28. Nicolae Iorga, op. cit., pp. 206-207.

29. *Ibidem*, p. 261.

30. Neagu Djuvara, op. cit., p. 200.

31. Ionescu Gion, op. cit., p. 653-665.

32. Neagu Djuvara, op. cit., pp. 202-204.

33. *Ibidem*, pp. 201-202.

34. **Enciclopedia României**, op. cit., p. 556-557.

35. *Ibidem*, p.558.

36. Dr. Nicolae Minovici, **Studiu asupra spânzurărei**, Atelierele Grafice I. V. Socecu, Bucuresci, 1904. Doctorul Nicolae Minovici a acordat acestei clasificări următoarele comentarii: „(...) Ungurii sunt aci aceia care, ca naționalitate, dau spânzurărei contingentul cel mai mare și la care adăugând și numărul de 18 Români Transilvăneni avem un total de 66 care întrece cu numărul Românilor. Acest fapt se datorește poate și împrejurării că în Ungaria pedeapsa cu spânzurarea există și astăzi. Numeral Românilor în raport cu străinii este foarte mic; din statistica noastră se vede că din 136 de spânzurați avem 33 Români și 103 Străini, adică a patra parte din totalul spânzuraților îl formează Românii. (...) Afară de aceasta, pe când în celelalte țări, spânzurarea se întâmplă foarte des pe la țară, la noi, din contră e foarte rară. (...) Din contră, la noi, orașele ne dau numărul cel mai mare de spânzurați. În ele găsim pe toți acei indivizi care, lipsiți de mijloace pentru susținerea vieții, și-au ales ca fel de sinucidere spânzurarea. Înșiși orașele le oferă adesea cauzele determinante ale spânzurărei.” (pp. 26-27.)

37. Ținând cont că majoritatea liber profesioniștilor, a comercianților și meșteșugarilor specializați aparțin în mare majoritate populației alogene, putem reconstitui din perspectiva profesiunilor, clasificarea celor care s-au spânzurat în primii ani ai veacului nostru în București. Deși doctorul Nicolae Minovici susținea că un astfel de tip de clasificare nu este semnificativ deoarece profesiunile „nu sunt într-un nimic cauze determinante în mărirea numărului spânzuraților”, numărul cel mai mare fiind al acelor fără profesiuni specializate, acest clasament publicat în 1904 poate reconstitui structura socială marginală a bucureștenilor și în ce măsură această pătură socială numeroasă, în drumul său către modernizare ca mentalitate îndeosebi, a făcut față cu ușurință schimbărilor. Clasificarea este următoarea: „Fără profesiune (23 din care 18 bărbați și 5 femei); servitori (8 bărbați și 11 femei); menajeră (11 femei); cismari (10 bărbați); muncitori (9); funcționari și tâmplari câte 7 persoane; brutari (4); zugravi și birjari câte trei persoane; rentieri, cântăreți, zidari, cojocari și fierari câte două persoane; cerșetori, samsari și iposari (un bărbat și o femeie); dogari, căruțași, sacagii, bragagii, medici, pălărieri, friseri, caretași, bucătari, institutori, școlari, lampagii, zodiasii, croitori și tocilari, câte o singură persoană.” (*Ibidem*, pp.24-25.)

38. Doctorul Nicolae Minovici s-a născut la Rîmnicu Sărat, pe 23 octombrie 1868. După absolvirea facultății de medicină, ajunge într-o primă fază preparator în laboratorul de chimie al fostului său liceu în 1891 unde va și profesa între 1896-1899. În 1898, după susținerea tezei de doctorat va deveni medic legist al Tribunalului Ilfov, în 1899, precum și profesor de medicină legală la Școala de științe de stat. În 1901 îl găsim la Berlin unde lucrează la Institutul de anatomie patologică, iar în 1902 la Paris, unde urmează cursuri de psihiatrie medico-legală și antropologie. În 1915 va deveni conferențiar după ce înființase împreună cu o serie de colegi serviciul Salvării. Cu 1932 va prelua catedra de medicină legală din București (după o activitate bogată la Cluj după 1919, unde înființează un Institut de medicină legală și predă cursuri de medicină legală). Fondează revista de medicină legală (1936) după ce a reușit să determine înființarea Spitalului de urgență în 1934. Între 1937-1939 activează ca președinte al colegiului medicilor din județul Ilfov, iar apoi ca președinte al Colegiilor medicilor din România. Ulterior este numit primar în sectorul III Albastru și apoi al comunei suburbane Băneasa. Este creatorul muzeului de artă populară „vila cu clopoței” care îi poartă numele. Între lucrările de specialitate mai importante amintesc: **Tatuajurile în România** (1898); **Pericolul social al practicării ocultismului**; **Hereditatea în criminologie**; **Neomalthusianismul**, etc.

39. Și acest capitol este însoțit de o clasificare pe profesiuni a purtătorilor de tatuaje la începutul veacului în București. Pe de altă parte, doctorul Nicolae Minovici oferă într-o clasificare separată, perspectiva delictelor, a doua „profesiune” a unora dintre purtătorii de tatuaje. Cele două particularități cu o importantă semnificație socială, completează informațiile prezentate deja despre spațiul marginal bucureștean, acel areal tranzitoriu dintre urban și rural. După profesiuni, purtătorii de

tatuaje sînt astfel clasificați: primii sînt muncitori (30 persoane); servitori (19, între care 2 femei); vizitii și plugari (10); militari (7); precupeți (6); cismarii și mecanici cîte cinci; măcelari patru persoane; trei croitori, doi zidari și un desenator. Alții 14 (între care două femei și un copil) erau fără profesie. Din totalul celor 116 indivizi tatuati (cercețați la 1898), 85 au comis delictе după cum urmează: Cei mai numeroși au fost încadrați la delictul furt (36 persoane între care o femeie); omor (6 persoane); rănire (8, între care o femeie); vagabondaj (11 persoane); escrocherie (8, între care un copil); contrabandă (5); ultragiu și atentat la bunele moravuri, cîte două persoane pentru fiecare categorie și tîlhărie, două persoane. (Nicolae Minovici, **Tatuajele în România**, Stabilimentul Grafic I.V. Socecu, București, 1898, pp. 137-139.)

40. Doctorul C. Gh. Orleanu, **Dare de seamă asupra igienei, stărei sanitare precum și asupra mersului serviciului sanitar al capitalei pe anul 1914**, Institutul Grafic Universala, București, 1915, p 40.

41. Aceste informații sînt completate cu alte două tabele pe religii privind nupțialitatea și mortalitatea pe anul 1914. În primul caz, datele sînt următoarele: ortodocșii cu 2563 căsătorii contractate urmați de mozaici cu 382, catolici 176, protestanți 71, armeni 16 și mahomedani una. Cele 8114 decese înregistrate pe anul 1914, au fost clasificate confesional astfel: ortodocșii cu 6792 decese, mozaicii cu 723, catolicii cu 482, protestanții cu 180, armenii cu 23 și mahomedanii cu 17 decese. Mai sînt înregistrate 21 decese încadrate la religii necunoscute. Confruntînd cifrele natalității și mortalității pe anul 1914, s-a calculat un excedent de 2375 de născuți. Pe confesiuni situația s-a prezentat astfel: în timp ce unele confesiuni înregistrau un excedent important de născuți precum ortodocșii 2107, mozaicii 268, protestanții 40 și armenii 17 născuți, alte religii se aflau în deficit la acest capitol precum catolicii cu 27 nașteri și mahomedanii cu 9 nașteri. (Ibidem, pp. 107-111.)

42. Ibidem, p.70.

43. Dimitrie Bogdan, Aurel Ghinea, op. cit., pp. 19-21.

44. **București — ghid oficial**, Fundația pentru Literatură și Artă Regele Carol al II-lea, București, 1934, pp.14-100.

45. Prezentarea făcută de Cezar Petrescu, într-un stil mai mult sau mai puțin literar, este foarte sugestivă pentru a putea observa o atentă radiografie a modernizării societății bucureștene din perspectiva unui personaj nu numai literar, ci chiar a autorului însuși, drept pentru care o redau în întregime: „(...) Ca să ne înțelegi, trebuie să înțelegi farmecul acestui București, așa cum se afla înainte deospăiala lui modernizare și de occidentalizare. Bucureștii cei mai apropiați de Orient decăt de Apus. Acel din gravurile lui Raffet și Bouquet, cu cișmelele de la Filaret, unde Dinu Păturică, eroul lui Nicolae Filimon, ciocoiul cel nou, cumpără pentru postelnicul Andronache Tuzluc, ciocoiul cel vechi, apă boierească de un taler pe zi, încărcată la socoteală cu doi... Ca să înțelegi oamenii și stările de acum trebuie să te întorci în vremea lui Caragea și a lui Alexandru Constantin Moruz — acolo se află rădăcinile stărilor de azi, acolo nărvurile și tradiția, tot ce-i bun și ce-i rău, ce ne-a dat viață și ce ne-a pierdut. Occidentalizarea e numai lustru; a schimbat doar podul Mogoșoaiei în Calea Victoriei... Încolo? Fă o asemănare între ce a fost și ce este! Atunci cânta un calemgiu serenade cherei Duda. Chera duduca există încă, numai serenada sună altfel și nu mai este cântată de un taraf sub geam. Există și kiramelele Arghira, Rozalina, Kalmuca, numai că se numesc Dolly, Renee, Mary sau Nina. Și bucatele cu cheltuială: chiabapurile, iahniile și plachiile, crapii umpluți cu stafide și coconari, papornița cu anason de Chio, chiar tămâiosul e tot de Drăgășani... Iar tarafurile de țigani, după care aleargă la hale și la Băneasa cheflii snobi în zori de zi, tarafurile acelea nu atrag oare junețea ostenită de jazz-band-uri, de banjo și de havaiane, tocmai fiindcă în larma țambalagiilor se prelungesc metarhanelele și tumbelhelurile în jurul cărora se aduna toată gura-cască a mahalalelor, în ziua când se îmbrăca un nou boier, și în poarta curții domnești bași-bulucbașa striga numele și rangul boieriei? (...) În el nimic nu e nou... Totul a mai fost. Numai fața oamenilor e mai vulgară și plăcerile lor mai lacome. Încolo? În sala de bal a domniței Ralu, la Cișmeaua Roșie, protipendada juca menuet, cracoviană, cotilonul, valsul și ecoseul; la mahala gloata se mulțumea cu pristoleanca, chindia și zoralia. La ceaiurile dansante și la balurile de binefacere, nepoții și strănepoții slugilor lor de atunci dansează foxtrot, shimmy, tango și nu mai știu eu ce... Muzica de pe estradă e africană, americană, englezească, argentiniană, cubană; danțul și-a schimbat ritmul; dar numai un lucru n-a putut fi schimbat: cei care dansează acum sînt nepoții și strănepoții argaților care atunci dănuiau chindia și pristoleanca... Ne învîrtim în aceeași lume; doar că unii coboară și alții se înalță; doar că și unii și ceilalți și-au schimbat chipul și portul... (...) În locul Marghioalei, nevasta serdarului Dumitrache Bogdănescu de la teatrul de scânduri înălțat la curtea banului Manolache Brâncoveanu, joacă la Național, ori la Teatrul Mic sau la Regina Maria actrițe care au poate mai mult talent, dar au mai puțin stil. În locul spectatorilor, veliți boieri cu bărbile albe, îmbrăcați în antereu de suvai alb cu vîrgulițe de fir, cu fermenea cu buhur ca paiul grăului și cu giubea de zuf albastru, vremea a adus în fotoliile de orchestră și în loji spectatori mai puțin veliți, în smoching și în jachetă, cu mustățile rase și cu chelie, iar la scară, în loc să aștepte butcile și carătele, așteaptă Rollsurile, Buickurile și Packardurile. Aceștia sînt însă strănepoții acelora. Ciocoi vechi sau ciocoi noi. Ceva din sângele morților a trecut în arterele viilor... (...) Dar nărvurile sînt tot acele și sub numele nou, oamenii tot aceiași... Pe domnii care vorbesc despre occidentalizarea capitalei îi poftesc într-o zi de paradă pe Calea Victoriei. Atunci când măhălăliile desfundate revarsă gloata să caște gura la defilările filmate de Serviciul geografic al armatei. În norodul asudat și ghiontindu-se, ca și soldații bătând talpa în asfalt, recunoști strănepoții norodului care se îmbulzea în jurul palatului domnesc cu pridvoare largi, unde voievodul se întindea pe divan să-și bea cafeaua și să-și sugă ciubucul. (...) Această așa-zisă capitală, această așa-zisă cetate fără nimic de cetate în ea a trăit și trăiește într-un veșnic azi, fără un ieri, fără un mâine... E un oraș de «ce-am avut și ce-am pierdut!»” (Cezar Petrescu, **Calea Victoriei**, Editura Minerva, București, 1982, pp. 58-60.)

*

Adrian MAJURU este licențiat al Facultății de Istorie din București, MA din 1998 cu lucrarea Regele Carol al II-lea: mitul omului politic vs. miturile României „veșnice”. A publicat studii și articole în revistele 22, Magazin istoric și A Hét. În prezent este istoric la Muzeul Municipiului București.